

Fel nem dolgozott tapasztalatok

Egy „agyaglábbon álló óriás” katonai intervenciója Magyarországon 1849-ben

Vámos Eszter – Bebesi György: Az orosz cári hadsereg intervenció-s csapatainak szerepe az 1848–1849-es szabadságharc leverésében. Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, 2021. 209 oldal. (MOSZT Könyvek 19.)

2021-ben jelent meg a PTE BTK Történettudományi Intézetében működő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport (MOSZT) kiadványsorozatának 19. kötete. A hosszú címben jelzett téma mára már viszonylag jól feldolgozott területnek számít a hazai történetírásban, köszönhetően elsősorban Hermann Róbert és Rosonczy Ildikó kutatásainak, de a munka még közel sem ért véget. Jelen kötet írásai nagyban támaszkodnak az említett szerzők munkáira, de emellett igyekeznek széles szakirodalmi és primer forrásbázison nyugvó összefoglalót nyújtani az 1849-es magyarországi orosz katonai intervenció történetéről. A kötet elkészítéséhez a kutatócsoport kiadványainak egyik fő támogatója adta az inspirációt, melyre reagálva a kutatócsoport vezetője, Bebesi György és egyik tagja, Vámos Eszter készítettek egy-egy terjedelmesebb tanulmányt. Mindketten a kérdéskör olyan szeletét vizsgálták, illetve foglalták össze, mely az adott részterület bemutatásán keresztül a téma általános megvilágítására is alkalmas. Ezt a két írást egészítették ki egy forrásközléssel, mely az intervenció tapasztalattörténetét egy orosz katona, Andrej Fatyjejev szempontjából világítja meg. Utóbbihoz Bebesi György írt rövid bevezetőt, mely a forrás szerzőjét és az – egyébként korábban már több helyütt megjelent – elbeszélést helyezi történeti kontextusba.

A kötethez Kolontári Attila, a kutatócsoport társelnöke írt szerkesztői előszót, melyben a koncepció ismertetésén túl maga is összefoglalóját adja az intervenció kapcsán általa legfontosabbnak tartott szempontoknak. Az akkori Orosz Birodalom szárazföldi haderejének mintegy egyötödét kitevő intervenció-s csapatok 1849-es magyarországi műveleteit az orosz hadtörténet részeként értelmezi, és diplomáciai szempontból jól előkészített beavatkozásnak írja le. Összességében úgy értékeli, hogy a Habsburg Birodalom megmentésével az orosz cár saját balkáni és keleti expanziós törekvéseinek egyik legfőbb akadályát teremtette meg. Ebből

a szempontból az akció nem volt a legjobb döntés, melyet később a krími háború (1853–1856) eseményei igazoltak is. Kolontári külön kiemeli, hogy a Magyarországra érkező csapatok soraiban ott volt I. Miklós cár 21 éves másodszülött fia, Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg, aki az 1849. július 15–17-i váci csatában esett át a tűzkeresztségen. A számára különösen fontos tapasztalatokat jelentő katonai eseményekről leveleiben számolt be cári apjának. Kolontári ezekből is idéz, és említi azt a többek között Fatyjejev nyomán is elterjedt véleményt, miszerint a reményvesztett magyarok a fegyverletételkor a cár fiában az ország jövődjő királyát látták. Ezek az elvárások természetesen irreálisak voltak.

Vámos Eszter terjedelmes tanulmányának már a címe – „1849 orosz szemmel. Múló dicsőség, a katasztrófa előszele” – is utal rá, hogy az intervenciót a szerző a cári hadsereg utolsó dicsőséges, de diadalmenetnek semmiképpen nem nevezhető szerepléseként értékeli. A tervezetthez képest elhúzódó – egyébként rövid, mintegy kilenc hétig tartó – hadjárat a vártnál nagyobb veszteségekkel járt az oroszok számára. A 14 ezer halott nagy része (kb. 11 ezer fő) az ekkor terjedő kolerajárvány áldozata lett. Vámos írása az 1849-es eseményeket széles diplomáciatörténeti összefüggésben vizsgálja. Bemutatja az 1830–1840-es évek és külön az 1848-as év nemzetközi viszonyait, hogy kiemelje, miért volt egyáltalán fontos ez a térség az Orosz Birodalom számára. Magának az intervenciónak a bemutatása is a dunai fejedelemségek megszállásával összefüggésben kerül értelmezésre, így illesztve az eseményt a keleti kérdés viszonyrendszerébe. A hosszabb előkészületek és az előtörténet – mely a Habsburg Monarchia számára jelentősebb pénzkölcsönök folyósítását is jelentette – bemutatása is igazolja, hogy már az 1849. áprilisi, a Habsburg dinasztia trónfosztásáról szóló döntés előtt megszületett az elhatározás a beavatkozásra, illetve, hogy az oroszokat a magyarországi háborúban résztvevő nagyszámú lengyel katona jelenléte aggasztotta elsősorban. Utóbbiak létszámát egyébként jelentősen túlbecsülték. Az orosz és az osztrák csapatok közötti kommunikáció sem volt zökkenőmentes, a műveleteket külön-külön tervezték és hajtották végre, az összekötő személyek között pedig nem volt súrlódásmentes a viszony. Mindez, kiegészülve az utánpótlási nehézségekkel Paszkievics számára is kétségessé tette az elvárt gyors sikert. Az idő előrehaladtával az orosz félnek is egyre nagyobb terhet jelentett a háború. Ráadásul az orosz uralkodó 1849 után nem vonta le a tanulságokat a magyarországi hadjáratból, továbbra is egy elavult struktúrában működő hadsereget tartott fenn, a felmerülő nehézségekért pedig elsősorban akkori szövetségeseiket okolta. Mindezeket a kérdéseket a szerző alaposan adatolt módon, jó stílusban foglalja össze.

A dolgozat fő része az orosz tisztek és katonák személyes tapasztalatait és emlékeit vizsgálja publikált orosz források, tisztek naplói, memoárjai alapján, melyeket kiadott levelezések felhasználása egészít ki. A forrástípusok jellemzőinek rövid bemutatása után a mindhárom bevonuló cári haderőből válogatott katonák

szövegei segítségével ismerteti a tanulmány az érintett személyek tevékenységét az 1849-es eseményekben, illetve kitér az általuk érzékelt zavarokra, belső nehézségekre. Ezek alapján a különböző hadszíntereken tevékenykedő katonák viszonyulása a cári hadseregen belüli állapotokhoz kritikusan mondható, és együttes olvasásuk segíti az események árnyalt megismerését. A kezdeti lelkesedés után hamar megjelentek a bíráló hangok, melyek a fővezetést, így Paszkievics döntéseit sem kímélték. Vámos tanulmánya érzékletes, jó válogatás a feldolgozott források megállapításaiból, általuk jól megismerhetők az intervenciós haderő katonáinak, tisztjeinek helyszíni tapasztalatai.

Külön kitér a tanulmány az orosz csapatoknak a Kárpát-medencében élő népekhez való viszonyára, megállapítva, hogy a magyarokkal kapcsolatos rokonszenv elsősorban a világosi fegyverletétel utáni időktől volt jellemző. A megelőző időszakban inkább a lenéző magatartás volt tipikus a „barbár forradalmárokkal” szemben. A személyes találkozások azonban oldották ezt az alapállást, különösen Görgei Artúr alakja hagyott mélyebb nyomokat a visszaemlékezőkben. A helyi szláv lakosság felé a szimpátia könnyebben alakult ki, akikre úgy tekintettek, mint a magyarok által elnyomott szegény lakosságra. A lengyeleket természetesen gyanakvással szemlélték. Alapvetően azonban, bár a helyi lakosság rettegett az intervenciós seregtől, azok tisztjei nemzetiségtől függetlenül hajlottak a lakossággal való kooperációra. A cári csapatoknak az osztrák, a magyar és a lengyel katonasággal való kapcsolata külön vizsgálat tárgya a dolgozatban.

Összességében Vámos Eszter írása jó összefoglalást adja az 1849-es magyarországi orosz intervenció nemzetközi és hazai történeti előzményeinek, komplex módon láttatja a diplomáciatörténeti és nagypolitikai folyamatokat. Mindemellett a feldolgozott naplók és visszaemlékezések segítségével jó képet ad a beavatkozás mindennapjairól, helyi nehézségeiről, az erejét már csak nagyobb nehézségek árán megmutatni képes orosz hadseregről, ezzel pedig az „agyaglábon álló óriás” múltó dicsőségéről, illetve a rá váró katasztrófa előszeléről. A tanulmányt a mellékletben az 1833-as münchengrätzi és berlini szerződés szövegéből vett két rövid részlet és több, a katonai műveleteket bemutató térkép egészíti ki.

A kötet másik írása Bebesi György tollából született, mely *Ivan Fjodorovics Paszkievics (1782–1856)* életútját és pályafutását mutatja be. A szerző komplex képet ad a korszak egyik legtehetségesebb orosz katonájáról, aki a magyarországi történeti emlékezetben kizárólag az 1849-es intervenció kapcsán maradt meg. A származás és a családi háttér rövid felvázolása után elsősorban a katonai karrier egyes lépcsőfokait követi nyomon, kiemelve, hogy mikor milyen tapasztalatokra és elismerésekre tett szert Paszkievics az Orosz Birodalom háborúiban. Az 1806 és 1812 közötti francia és török háborúk időszakától kezdődik a történet, ahol Austerlitz (1805) után 1812-ben Borogyinó, 1813-ban Lipcse is meghatározó tapasztalatot jelentettek az ifjú orosz katona számára. Már ebben az időszakban fontos

volt Paszkievics I. Miklóssal ápolt kapcsolata, a cár ugyanis „atyai” módon tekintett hadvezérére. Az 1817-ben oroszországi és európai körúton járó Paszkievics 1825 után a dekabrista perekben is feltűnt, de különösebben nem exponálta magát. Majd 1826–1827 után – a perzsa háborúk eredményeképpen – kaukázusi helytartói címet kapott, önálló sikeres hadvezéri tevékenységének elismeréseként haderőparancsnoki pozícióval kiegészítve. A későbbiekben a törökök, a csecsenek és a grúzok ellen is sikeresen harcoló és nagy tekintélyt szerző hadvezér legismertebb bevetése 1831-ben volt a lengyelek ellen, ahol a később a magyarországi szabadságharcban is szerepet vállaló Bem tábornokkal került szembe. Itteni sikerei elismeréseként a lengyel szabadságküzdelmet elfojtó Paszkievics hercegi címet és helytartói pozíciót kapott, másfelől a ruszifikációs politika egyik eszközeként maradt meg a lengyel emlékezetben.

A tanulmány legrészletesebben az 1849-es magyarországi intervenció bemutatására tér ki, de ezt az eseményt jó arányérzékkel illeszti be Paszkievics sokszínű és katonai sikerekkel szegélyezett karrierjébe. Az 1849-es események korrekt összefoglalásának megállapításai remekül rímelnek a kötet első tanulmányában olvasottakra. A szerző a magánember Paszkievicsre is vet egy pillantást, melyben a magyar nemzeti nézőpontból értékelt kapcsolódási pontoktól kissé elemelkedve egy sikeres, tehetséges hadvezérként áll előtünk a tábornok, aki vagyont, címet, befolyást és a cárral való bensőséges viszonyát tudhatta pályája hátterében.

A kötet záró egysége a már említett forrásközlés, mely segít árnyaltabban látnunk az orosz intervenció mikéntjét. Ahogy a forráshoz bevezetőt író Bebesi György fogalmaz, ha a magyar szabadságharc leverésének ténye – alaposan mérterhelve a későbbi orosz-magyar konfliktusok árnyékával – nem is szépíthető, de a megvalósulás módjáról alkotott képünk sok tekintetben finomítható a hasonló beszámolók megismerésével. Ez esetben a korabeli hadviselés szabályainak betartásával megvalósuló hadműveletekről egy orosz tiszt szemüvegén keresztül kaphatunk képet. A magyarokhoz alapvetően szimpátiával közelítő Andrej Fatyjejev ízes irodalmi stílusban megírt közlése először 1860-ban látott napvilágot Oroszországban, és 1886-ban már magyarul is olvasható volt. Azóta több alkalommal kiadták, ennek ellenére az *Egy orosz katona elbeszélése az 1849. évi magyarországi hadjáratról* című szöveg jó kiegészítője a kötetben szereplő két tanulmánynak, az események alulnézeti képével teljesebbé téve azok elbeszéléseit.

Csibi Norbert